

Nove su bitke pred nama. Bitke za novu publiku, za nove učenike, za nove korisnike, ali i bitke protiv nasrtaja na klasične jezike i protiv onih koji u jednostavnoj utilitarnosti (poput vremena zloglasne Šušarove reforme) obrazovanja vide budućnost građana Republike Hrvatske kockaj ći se sa stvarnim perspektivama mladih u globalnom svijetu. Redukcija naše obrazovanja – a ona nam se nudi kao izlaz – značit će nemoć našoj mladoj generaciji da u globaliziranom svijetu za sebe pronađe mjesto u kojem neće biti samo sluge drugima koji su znali bolje iskoristiti svoje gospodarske, političke, demografske, pa i obrazovne prednosti. Za razliku od onih koji ne vide bogatstvo u klasičnom obrazovanju već gubitak vremena (za što?), mi ćemo i dalje u svojoj profesiji vidjeti onu nužnu širinu obrazovanja koja će djeci 21. stoljeća garantirati da bolje od drugih razumiju svijet oko sebe, svijet koji se mijenja, i u kojem će se oni moći mijenjati zajedno s njime, a ne zaostajati na tom napornom putu.

Jasenکو Zekić

Prilog poznavanju antičkih atletskih bacanja

UVODNE NAPOMENE

Današnja atletika poznaje četiri atletske bakačke discipline: kladivo, disk, kuglu i koplje. Bacanje kugle proizašlo je iz bacanja kamena, odnosno bacanja topovskih kugli. Preteča kladiva bilo je bacanje kovačkog čekića u Irskoj i Škotskoj još prije osam stoljeća dok disk i koplje vuku antičko porijeklo. Kao dio antičkog petoboja¹, ili samostalne discipline, bacanja diska i koplja bila su sastavni dio gotovo svih helenskih natjecanja. Izvori za poznavanje antičkih atletskih bacanja uglavnom su fragmenti zabilježeni u djelima antičkih pisaca te bogata arheološka baština. Gotovo da nema antičkog izvora koji barem fragmentarno, posredno ili neposredno, ne spominje segmente antičke tjelovježbe. Arheološki ostaci uglavnom se baziraju na crtežima antičkih posuda, kamenim diskovima te fragmentarnoj epigrafskoj i numizmatičkoj građi. Zbog toga raznolikost i fragmentarnost izvora ne omogućava donošenje sigurnijih zaključaka i zadovoljavajuće sinteze.

PRAPOVIJESNO NASLJEĐE

Za opstanak prvih ljudskih zajednica osnovni uvjet bila je njihova sposobnost za ostvarivanjem egzistencije. Sve današnje atletske discipline vuku svoje podrijetlo još iz paleolitika kao osnovne ljudske predispozicije radi preživljavanja. Prapovijesni je čovjek trčao za svojom lovinom, preskakivao visinske i vodene prepreke te gađajući svojim oružjem (koplje, lukovi i strijele, sjekire), ubijao je divlje životinje. Na taj je način pripadnicima svoga roda osiguravao prehranu. Dakle, ne možemo reći kako su u to vrijeme prva koplja i obrađene gromade kamenja služile u natjecateljske svrhe. Ipak, za pretpostaviti je kako su se prva natjecanja dogodila pojavom slobodnog vremena. Osvremenjivanje oruđa i oružja dovelo je do nastanka viška proizvoda, a time i slobodnog vremena. To slobodno vrijeme rezultiralo je nastankom prvih umjetničkih djela, ali i prvih “natjecanja” u kojima se dokazivala nadmoć u poznavanju ratničkih i vojnih vještina. Analogno sa suvremenim dobom možemo zaključiti kako su prvi “natjecatelji” bila djeca. Potreba za oponašanjem odraslih, kao i sve slobodno vrijeme koje su imala, poticala je djecu da se utrkuju, preskaču potočiće ili da se nadmeću u bacanju svega i svačega. Nažalost nikakve kon-

¹ Antički petoboj uključivao je trčanje, bacanje diska i koplja, skok u dalj s bućicama te hrvanje.

DISK I KOPLJE KAO UBOJITA ORUŽJA

Premda se javljaju uglavnom kao ubojita oružja, koplja¹³ u većoj te diskovi¹⁴ u manjoj mjeri, sastavni su dio antičke mitologije. Za razliku od diska koji se koristio isključivo u natjecateljske svrhe, koplja su se dijelila na bojna i natjecateljska.

Koplja su sastavni atributi nekih božanstava i ključni elementi nesvakidašnjih priča. Prema jednoj od njih Amazonku je Kamilu, dok je još bila dijete, otac spasio od neprijatelja zavežavši je za koplje i prebacivši na drugu stranu rijeke. Kamila je kasnije poginula u borbi protiv Enejine vojske.¹⁵ S druge je, pak, strane spretnost u bacanju koplja atičkog heroja Kefala, Hermesovog i Herinog sina, stajala njegovu ženu života. Kefal je nježnim riječima pozvao povjetarac pri čemu je ljubomorna žena pomislila da priziva nimfu. Žena je gorko zajecala na što je Kefal potegnuo svoje koplje prema zvuku i nehotično ubio ženu.¹⁶ Osim što su bila neizostavan atribut Aresa i Atene, ona su se, prema mitološkim kazivanjima, i nasljeđivala. Tako je koplje Pelopa, sina lidijskog kralja Tantala, naslijedio Atrej, a zatim i Agamemnon.¹⁷ U istom se izvoru, nekoliko pjevanja kasnije, spominje mladi trojanski junak Euforb koji je, ranivši Patrokla, ubijen od Menelaja. Euforb je opisan kao dobar trkač i bacač koplja.¹⁸

Za poznavanje problematike bacanja diska važne su četiri priče. Jedna od njih veže se za nehotično ubojstvo diskom koje je počinio argivski heroj Perzej nad svojim djedom Akrisijem. Perzej je bio sin Zeusa i Akrisijeve kćeri Danaje. Naime, Akrisiju je proročište nagovijestilo da će ga ubiti njegov još nerođeni unuk. Unatoč Akrisijevom nastojanju da usmrti unuka, proročanstvo se ispunilo. Perzej je na natjecanju, koje je u povodu smrti svoga oca priredio kralj Teutamid, nastupio u bacanju diska. Nehotičnim hitcem pogodio je svoga djeda koji je došao prisustvovati natjecanju. Iz te priče možemo zaključiti da su natjecanja u bacanju diska bila zastupljena i na pogrebnim igrama. Pausa-

¹³ U grčkom i latinskom jeziku sačuvano je više naziva za koplje i bacanje koplja. U latinskom su jeziku za koplje sačuvani nazivi: *hasta, iaculum, lancea, pilum, sparus, telum*, a remen za pri-
tezanje koplja *caestus* ili *amenta iaculorum*. Za navedeno vidjeti: Milan Žepić, *Latinsko-hrvatski rječnik*, Naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1881., 454., 546., 558., 739., 909., 960., 147. i 72. str. U grčkom jeziku koplja su se nazivala: *stohasma, belos, dory, aihme, ksy-
ston, akontion*. Vidi u: Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb, 1991., 865., 150., 225., 25., 643., 28. str.

¹⁴ U grčkom se jeziku disk ili kolut naziva *diskos*, dalji na bacanja diska *diskoura*. Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb, 1991., 220. str.

¹⁵ Vergilije, *Eneida*, 8. 803.

¹⁶ Ovidije, *Metamorfoze*, 6. 687. (i dalje)

¹⁷ Homer, *Ilijada*, 2. 104. (i dalje)

¹⁸ Homer, *Ilijada*, 16. 806.; Ovidije, *Metamorfoze*, 15. 160.; Pausanija, *Vodič po Heladi*, 2. 17.

nija navodi kako je Perzej htio vidjeti djeda po majci i pokazati mu svu svoju ljubav te radost što je izumio disk, ali da je Akrisije po nekom zlom udesu pao pogođen tim diskom.¹⁹ Pripisivanje osnutaka ili različitih izuma bogovima ili mitološkim herojima kao "pokroviteljima", bila je raširena pojava. Tako je, prema Pausaniji, Perzeju pripala čast izuma diska.

Druga priča govori o ubojstvu koje je počinio Pelej, sin eginskog kralja Eaka i otac znamenitog Ahileja. Srž problema bila je mržnja koju su braća Telamon i Pelej osjećali prema svomemu polubratu Foku, superiornijem u atletskim nadmetanjima. Izazvali su polubrata na natjecanje u petoboju prilikom čega ga je Telamon usmrtio diskom. Braća su leš sakrila u jedno stablo, međutim, kad je Eak to otkrio, protjerao ih je iz EGINE. Pausanija, pak, govori da je Pelej kad je "došao na red da baci kamen, koji im je služio umjesto diska, namjerno pogodio Foka."²⁰

U trećoj, vrlo dirljivoj i tragičnoj priči, hitac diska prekinuo je prijateljstvo lijepog Hijacinta i boga Apolona. Iz ljubavi prema Hijacintu Apolon je napustio Delfe i s mladićem otišao u lov u Spartu. Jednoga su se popodneva odlučili natjecati u bacanju diska. Apolonov hitac diska odbio se od zemlje te zanesenog i neopreznog Hijacinta pogodio u lice. Mladić je preminuo, a Apolon se zakleo da će iz njegove krvi niknuti cvijet čije će latice izražavati bolni krik. Varijanta priče govori da je Zefir, bog zapadnog vjetera, prouzročio nesreću. Naime, zbog povrijeđene ljubavi prema Hijacintu, Zefir je bačeni disk skrenuo na njegovu glavu. O toj su tragičnoj priči pisali mnogi, među kojima se ističu stihovi Ovidijevih *Metamorfoza*: "Ona se dvojica svuku i od soka masline masne/ Sjavaju se širokijem sa kolutom zametnu igru./ Prvi zavrti ga Feb i u povjetarce ga baci/ Uzdušno te posiječe težinom suprotni oblak;/ Iza vremena duljega težina na zemlju krutu/ Padne i dokaže, da je sa umještvom složena snaga./ Nesmotren i za igrom zanesen potrči/ Tenanac (tj. Hijacint)/ Odmah, kolut da digne, al' od tvrde odskoči zemlje/ Kolut i uvis poleti i otud tebi u lice/ Pade Hijacinte mladi..."²¹

U ovaj kratki pregled prirodno se uklapa i priča o povratku Heraklovića na Peloponez koju nam donosi Pausanija.²² On nam spominje, u vrlo bogatom genealoškom pripovijedanju, Oksila, Hemonovog sina i Toantovog unuka koji je "bacajući disk promašio cilj i počinio nehotično ubojstvo. Onaj koji je poginuo od diska bio je po jednim Oksilov brat Termije, po drugima Skopijev sin Alkidok".

¹⁹ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 2. 16.

²⁰ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 2. 29.

²¹ Ovidije, *Metamorfoze*, 10. 143.-161.

²² Pausanija, *Vodič po Heladi*, 5. 4.

PINDAROVİ HVALOSPJEVI

Pjesnik koji je u svojim ostvarajima spojio snagu duha i tijela onih koje je opjevavao, neizostavno je u svoje djelo unosio mitološku tematiku. Unatoč poetičnosti i metaforičnosti njegovi su stihovi danas vrijedan izvor za proučavanje antičkih natjecanja. U njegovim je odama sačuvan relativno velik broj podataka vezanih za atletska bacanja. Međutim, lirski subjektivizam mnoge stvari ostavlja otvorenima. U sedmoj nemejskoj odi, posvećenoj Sogenu iz EGINE, pobjedniku u petoboju, Pindar je napisao: "Kunem se tebi, Sogene, Euksemidov sine, /da ću znati stihom zavitlati svojim/ ko kopljem brončanim/ i tako svoj pogoditi cilj."²³ Osim slikovite usporedbe Pindara s petobojcem te lakoće njegovih stihova s letom petobojčeva koplja, zanimljive su još dvije pojedinosti. Spominjući brončano koplje vjerojatno je aludirao na Aresov atribut budući da su atletska koplja bila lagana; drvena sa željeznim šiljkom. U prilog tomu ide više puta spominjani Ares u njegovim odama te neizostavno prožimanje mitskih događaja i likova s natjecateljima koje slavi. Pogadanje cilja navedeno u posljednjem stihu navodi nas na zaključak da je bacanje koplja, u sklopu antičkog petoboja, u ovom slučaju imalo za cilj preciznost, a ne daljinu.

Deseta olimpijska oda, posvećena Agesidamu iz Lopara Epizefirijskih, donosi mit o nastanku igara te imena dvojice bacača. Tri zanimljiva stiha govore da "Frastovo koplje nišan je pogodilo./ Vitlajući rukom kameni disk/ Nikeja najdalje je od drugih bacio..."²⁴ Iz tih stihova četvrte antistrofe saznajemo imena prve dvojice olimpijskih pobjednika u bacanju koplja i diska. Vidljivo je da su koplje i disk u to doba bile samostalne discipline, a ne sastavni dio petoboja. I u ovom slučaju koplje se bacalo u metu, a ne u daljinu, za razliku od bacanja diska. Što se tiče "vitlanja" diskom koje spominje Pindar, ostaje otvoreno pitanje da li se radilo tek o zamahu ruke pri izbačaju ili bacanju tehnikom, tj. okretom. Unatoč stotinama sačuvanih prikaza bacača diska u različitim pozama na arheološkim vazama, i danas je dilema kako se bacao disk.

Svrhu bacanja koplja, ali i konkretnu dvojbu, donosi nam prva pitijska oda posvećena Hijeronu iz Etne, pobjedniku na kolima. Dio nama zanimljivih stihova u trećoj strofi glasi: "Baš, kad želim Hijerona proslaviti,/ nadam se da neće samo ruka,/ kad mjedeno baci koplje,/ u cilj pogoditi, već će i daljinu dalje/ baciti od svih takmičara/ i sve ih vještom pobijediti rukom..."²⁵ Nije rijetkost da su natjecatelji na jednom natjecanju nastupali u više disciplina. Tako je Hijeron, kao pobjednik na kolima, nastupio u petoboju. Mjedeno koplje vjerojatno je Aresov simbol kojeg Pindar spominje i u prvoj antistrofi:

²³ Pindar, *Nemejska*, 7.

²⁴ Pindar, *Olimpijska*, 10.

²⁵ Pindar, *Pitijska*, 1.

"... čak i Ares, bog bitaka/ odbacuje koplje s brončanom sulicom..."²⁶ Ovdje se na jednom mjestu spominje bacanje i u cilj i u daljinu. Indikativno je, dakle, da je svrha bacanja koplja bilo i pogadanje cilja i što duži hitac. Međutim, ostaje otvoreno pitanje da li se radilo o dvjema odvojenim disciplinama ili su daljina i preciznost bili dio jedne discipline. Hijeronova "vješta" ruka samo nam dokazuje kako je sveopće helensko isticanje snage i brzine uključivalo i vještinu koja se stjecala vježbanjem. U prilog tomu ide i šesta nemejska oda koja u trećem epodu spominje učitelja tjelovježbe Melesiju "...što ruke i noge dječaka uvježbati znade."²⁷

Kao kuriozitet, vezan za učitelje tjelovježbe, navest ćemo isječak iz biografije poznatog filozofa iz Sinope, koju donosi njegov kasniji imenjak, Diogen Laertije. Naime, filozof Diogen podržavao je uzajamno tjelesno i duhovno vježbanje budući da dobar psihički osjećaj i tjelesna snaga pripadaju podjednako i duši i tijelu.²⁸ Zastupajući te svoje stavove, poznati je filozof "iz bačve", kao rob nekog Ksenijada, poučavao njegovu djecu između ostaloga i bacanju koplja.²⁹

U prvoj istamskoj odi posvećenoj Herodotu Tebancu, pobjedniku na kolima, stihovi druge antistrofe glase: "Kako su samo vitlali kopljem/ i kako se nadmetali kamenim diskom!/ Petobojke bilo tada nije,/ nagrada posebna bijaše za svaku borbe..."³⁰ Stihovi se odnose na beotskog heroja Jolaja, Heraklovog prijatelja, te Kastora, jednog od dioskura. Navedeni stihovi samo potvrđuju ranije iznesenu tezu o nepostojanju petoboja u prvo vrijeme. Kameni diskovi najviše su tada bili u uporabi što dokazuju i današnji sačuvani primjerci po muzejima svijeta.

U trećoj istamskoj odi posvećenoj Ksenokratu iz Agrigenta, pobjedniku na kolima, ističu se u trećoj strofi stihovi: "O kad bih vitlajući po zraku mogao/ snagom onom što dalje svoje baciti koplje,/ kakvom je slavni Ksenokrat / sve ostale smrtnike svladati znao!"³¹ U ovom se, pak, slučaju ne spominje nikakvo gađanje u cilj. Stoga bismo, s dozom rezerve, mogli pretpostaviti kako su bacanje koplja u daljinu i u cilj vjerojatno bile dvije odvojene discipline. Ksenokratovo bacanje "snagom" pokazatelj je nedovoljnog Pindarovog poznavanja metodike atletske tjelovježbe. I danas kod laika prevladava mišljenje da su veličina i snaga tijela primarni u ostvarivanju rezultata, zapostavljajući pritom eksplozivnost tijela i tehniku bacanja.

²⁶ Isti.

²⁷ Pindar, *Nemejska*, 6.

²⁸ Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, 6. 70.

²⁹ Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, 6. 32.

³⁰ Pindar, *Istamska*, 1.

³¹ Pindar, *Istamska*, 3.

Kao kuriozitet iz Pindarova stvaralaštva navest ćemo stihove fragmenta o Elisijskim poljima gdje se bacanje diska prenosi na drugi svijet: "Vesele se tamo smrtnici jedni/ natjecanju raznom, pa disku i kolima,/ dok drugima kitare glazba zanosi dušu."³²

LUKIJANOVA I ARISTOTELOVA "METODIKA"

Prilog poznavanju bacanja diska dao je i Lukijan iz Samosate, tvorac satiričnog epa. U njegovom gotovo nezapaženom djelu *Anaharsid ili o tjelovježbi*, u razgovoru između Anaharsida i Solona spominje se bacanje diska kao vrsta vježbanja. Moramo napomenuti kako je Lukijanovo vrijeme života razdoblje praznovjerja i beznađa te potpunog zanemarivanja ljudskih ideala. U tomu dijalogu Solon brani Anaharsidove pokušaje pobijanja vrijednosti helenske tjelovježbe. Solon, pomno objašnjavajući njezin duh i smisao, donosi detaljan opis diska te njegovu funkciju. Šetajući likejskim vježbalištem, Solon je Anaharsidu rekao: "Vidio si u vježbalištu i drugi nekakav kotur od mjedi, sličan malenu štitu, bez ručke i remenja, i ogledao si ga dok je ležao u sredini, pa ti se činilo da je težak, da se mučno prihvaća jer je gladak. Njega, dakle, bacaju u vis i u daljinu, pa se nadmeću tko će najdalje baciti i ostale nadbaciti. Taj im napor jača pleća i ručnim mišicama daje napon."³³ Mjedeni disk ili *solos*³⁴ bio je rijetka pojava s obzirom da su kameni diskovi prevladavali. Takvi su diskovi bili čvršći i trajniji, ali u svakom slučaju teži od kamenih ili drvenih diskova. Jesu li bacanje diska u visinu i daljinu bile dvije različite vježbe, ili je tim riječima daljina izbačaja uvjetovana visinom putanje, ostaje otvoreno pitanje. Ipak, jačanje pleća i mišića ruku vježbanjem diskom i danas je kriva predodžba u vezi s postizanjem dobrog rezultata. Snaga nogu, eksplozivnost i dobra tehnika oduvijek su bili ključ za postizanje dobrog rezultata.

Pretreniranost atletičara sveltremenska je pojava na koju se, osim Lukijana, obara i Aristotel. Iako su, kako navodi Lukijan, postojali učitelji za svaku atletsku disciplinu,³⁵ pretjeranoj tjelovježbi atletičari su bili izloženi još kao dječaci.³⁶ Aristotel se u svojoj *Politici* također obara na prerano tjelesno opterećivanje mladih. Protivi se nastojanju razvoja natjecateljskih i borilačkih tijela kod djece budući da "...im nagrđuju tjelesni izgled i koče razvoj tijela."³⁷ Aristotel, naime, preporučuje da "...sve do doraslosti treba primjenjivati lakše vježbe, izbjegavajući strožu prehranu i silovite napore, kako se ne bi

³² Pindar, *Elisijka polja*, fr., 129.

³³ Lukijan, *Anaharsid ili o tjelovježbi*, 4. 22.

³⁴ Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb, 1991., 852 str. *Solos* je željezni disk.

³⁵ Lukijan, *Anaharsid ili o tjelovježbi*, 3. 24.

³⁶ Lukijan, *Anaharsid ili o tjelovježbi*, 3. 18.

³⁷ Aristotel, *Politika*, 8. 4.

sprječio tjelesni razvoj." Svoju tvrdnju dokazao je odustajanjem velikog broja talentirane djece još u mladenačkoj fazi zbog pretreniranosti, uzrokovane ambicijama. Na svoju tvrdnju nadovezuje novu da se "...istodobno ne smije naprezati i um i tijelo, jer, naime, svaki od tih napora ima oprečan uradak; tj.: tjelesni napor sputava um, a umni napor tijelo."³⁸

Premda je otvoreno pitanje o postojanju tehnike bacanja diska, sačuvan je opis izbačaja s mjesta koji nam kratko donosi Stacije u mitološkom epu *Tebaida*. Kratak Stacijev opis glasi otprilike ovako: "On polaže oba koljena na zemlju, sabire snagu, podiže disk iznad glave i baca ga tako visoko da se gubi u oblacima." Taj Stacijev opis, iako pjesnički obojen, vrlo je jasan i podudara se sa sačuvanim crtežima na vazama i posebno Mironovom statuom. Osim toga Stacije u svom epu spominje i olimpijskog bacača Flegija koji je diskom prebacio rijeku Alfej.³⁹

PAUSANIJINE PUTEŠESTVIJE

U Pausanijinu putopisu relativno je malo spomena vezanih za atletska bacanja u usporedbi s bogatstvom podataka o antičkim svetkovinama i natjecanjima vezanim uz njih. Po uzoru na Herodota i Polemona iz Troade putujući Grčkom, popisuje mitsku povijest i zemljopisni položaj te niz stvarnih i mitoloških likova. U petoj i šestoj knjizi, posvećenoj pokrajini Elidi, donosi podatke o Olimpijskim igrama koji su do danas najvažniji izvor za poznavanje antičkog sporta uopće. Osim detaljnih opisa Olimpijskih igara Pausanija kroz cijelo djelo iznosi i ukratko opisuje još četrdesetak različitih svečanosti i natjecanja koja su se kroz povijest odvijala u grčkim pokrajinama.⁴⁰

Pausanijino fotografsko zapažanje donosi nam spomene, a katkad i kratke opise, sportskih objekata na koje nailazi putujući pokrajinama; gimnazije, stadione, vježbališta. U Ateni primjećuje Hermesovo vježbalište u sklopu jednog od trijemova, Ptolomejev gimnazij u blizini atenskog trga te Hadrijanov gimnazij sagrađen od stotinu stupova iz libijskog kamenoloma.⁴¹ Osim popularne Akademije spominje i Likurgov gimnazij nedaleko od Atene. Česti su opisi starih i uglavnom napuštenih vježbališta kao, npr. staro vježbalište u Korintu⁴². Osim Klinijina vježbališta u Korintu zanimljiv je smještaj stadiona u Epidauru: "Iza njega je podignuta jedna strana stadiona koja i sama podu-

³⁸ Isto.

³⁹ Stacije, *Tebaida*, 6. 660.- 681.

⁴⁰ Osim četiriju najznačajnijih svetkovina i natjecanja, Olimpijskih, Istamskih, Nemejskih i Pitijjskih, postojali su deseci različitih svečanosti i natjecanja, održavanih u nečiju čast.

⁴¹ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 1. 18.-19.

⁴² Pausanija, *Vodič po Heladi*, 2. 4.

pire kazalište, odnosno obratno.”⁴³. Više puta su trjemovi vježbališta građeni zbog značajnih pojedinaca kao npr.: trijem za pankratista i hrvača Stratona, kako kaže Pausanija: “...da bi tu mogao vježbati.”⁴⁴.

Većinu stadiona karakterizira tek zemljani nasip kao što je primjerice stadion u Tegeji⁴⁵ gdje se održavaju Aleje i Halotije te Jolajev gimnazij i stadion “...odnosno zemljani kosi nasip poput onoga u Olimpiji i Epidauru”⁴⁶. Za razliku od spomenutih stadion u Delfima “...bio je sazdan od vrste kamena kojega ima mnogo oko Parnasa dok ga Atenjanin Herod nije obnovio penteličkim mramorom”⁴⁷. Spomenuti izbor sportskih objekata u prvom redu pokazuje nam njihovu brojnost i različitost, a uz to i Pausanijino detaljiziranje što jest jedna od glavnih odlika putopisa.

Na svome putu Pausanija nailazi i na mnoge statue s bazama i natpisima, posvećene pobjednicima različitih igara. Među njima donosi imena dvadesetak petobojaca navodeći o njima što god je znao; njihove uspjehe, podrijetlo, zanimljivosti iz života. Tako je petbojca Eneta “...umro u Olimpiji dok mu je vijenac bio na glavi.”⁴⁸. Apsurdno bi i monotono bilo navoditi imena svih petobojaca izuzev Lampisa koji je proglašen prvim pobjednikom u toj disciplini na 18. Olimpijskim igrama kada je petboj uveden. Petboj za dječake bio je ustanovljen na 38. igram nakon čega je, zbog nezadovoljstva Elejaca, ukinut. Prvi i jedini pobjednik bio je Lakedemonjanin Eutelida⁴⁹.

Podaci o atletskim bacanjima kod Pausanije se odnose isključivo na bacanje diska i vrlo su oskudni s obzirom na bogatstvo cjelokupnog putopisa. Opisujući riznice gradova u Olimpiji, u riznici Sikionjana, sagrađenoj nakon 33. Olimpijskih igara, kao dar tiranina Mirona iz Sikiona, spominje “...tri diska koja se upotrebljavaju za natjecanja u petoboju.”⁵⁰. Ovdje se samo potvrđuje već otprije rečeno da je bacanje diska u to vrijeme već bilo sastavni dio petoboja. Iz detaljnog opisa kovčega korintskog tiranina Kipsela u hramu božice Here u Olimpiji spominje se prikaz bacača diska Euribote koji je u svoje vrijeme “...bio na glasu kao bacač diska.”⁵¹. Možda najznačajniji podatak donosi nam Pausanija u nastavku opisa Herinog hrama spominjući, tzv. Ifitov disk. Pausanija kaže: “Na Ifitovu disku su zapisane riječi kojima Elejci objavljuju

⁴³ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 2. 29.

⁴⁴ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 7. 23.

⁴⁵ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 8. 47.

⁴⁶ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 9. 31.

⁴⁷ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 10. 32.

⁴⁸ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 3. 18.

⁴⁹ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 5. 8., 6. 16.

⁵⁰ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 6. 19.

⁵¹ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 5. 18.

primirje u doba Olimpijskih igara. Natpis nije ispisan ravnom linijom, nego su slova na disku ispisana u krugu.”⁵². Osim značaja sadržaja teksta nameće nam se zaključak da su diskovi služili i kao zavjetni darovi bogovima, a što potvrđuju i suvremena arheološka istraživanja. Posljednji podatak vezan za disk veže se za priču o Milonu Krotonjaninu koji je jednom “...stao na namazanom disku i učinio je smiješnima sve one koji su jurišali na njega i nastojali da ga odgurnu od diska.”⁵³.

OD HOMEROVIH SPJEVOVA DO CICERONOVOG VIJEKA

Opis pogrebnih igara u čast junaka Patrokla u *Ilijadi* te feačkih ratnih igara u *Odiseji* donosi nam detaljan pregled samih natjecanja pri čemu je solidan dio stihova posvećen bacanjima. Unatoč pjesničkom zanosu neke je elemente sa sigurnošću moguće prihvatiti kao objektivne činjenice. Premda je pjesnički zanos veličanja u prvom planu, velik broj stihova posvećen bacanjima diska i koplja govori o popularnosti tih disciplina u Homerovo doba. Bacanja obiju disciplina ispričovijedane su poput umetnutih epizoda pa ćemo ih, stoga, navesti kao cjelinu, ne secirajući Homerova nadahnuća. O natjecanju u bacanju diska ovako se pripovijeda: “Onda Pelejev sin samootvor gvozdeni kolut/ Postavi; kolut je taj Eetion bacao jaki,/ Al’ je pogubio njega brzonogi divni Ahilej,/ A kolut odveo u brodu sa drugim blagom./ Onda se uspravi on i Argejcma besjedu reče:/ “ Diž’ te se, koji želite u ovoj se borbi ogledat!/ Ako i jesu vrlo daleko rodna mu polja,/ Pet dok se godina bude okretalo, imat će dosta/ Gvožđa, bude l’ ga trebo, jer pastir ni orač mu ne će/ Gvožđa trebajuć u grad putovat, već davat će kolut.”/ Reče,- te ustrajni ratnik Polipet digne se onda,/ Za njim se digne jaki božanski junak Leontej,/ Digne se Ajas, sin Telamonov, i divni Epej;/ Stanu po redu, a divni tad Epej pograbi kolut/ Te ga zavrtjevši baci, a svi se Ahejci nasmiju./ Aresova tad loza, Leontej se kolutom baci,/ A treći Ajas, sin Telamonov, baci se njime/ Žilavom rukom, te on preleti biljege sviju./ Al kad ustrajni ratnik Polipet uhvati kolut,-/ Kako daleko bacit govedar batinu znade,/ Ona se vrti i leti nad goved’ma njegova stada:/ Tako je on nad okrugom svim predbacio tada;/ poviču, a družu tad Polipeta jakog se dignu/ I dar kraljevski odnesu odmah u prostranu lađu.”⁵⁴. U navedenim stihovima nameće nam se nekoliko zanimljivosti. Začudujuća je činjenica da se već u Homerovo doba pojavljuju željezni diskovi, iznimno rijetki u cijelom periodu antike. Isticanje Eetionove snage samo je potvrda krive pretpostavke da su snažni ljudi neprikosnoveni bacači. Smijeh Ahejaca Epejevom izbačaju rezultat je, najvjerojatnije, njegova neuspjeha. Spomenute

⁵² Pausanija, *Vodič po Heladi*, 5. 20.

⁵³ Pausanija, *Vodič po Heladi*, 6. 14.

⁵⁴ Homer, *Ilijada*, 23. 826.-849.

oznake pokazivale su najdalji hitac svakog od bacača, a iz čega se može zaključiti da je sam poredak imao prednost nad mjerenim rezultatima; ako su uopće i postojali. Bacanje batine, odnosno zavnutog pastirskog štapa sa zamkom ili kalevropsa⁵⁵, bio je vjerojatno oblik natjecanja u pastirskoj dokolici.

Za bacanje koplja navodi se nešto manji broj, ali značajnih stihova koji glase: "Onda Pelejev sin dugosjeno koplje donese/ Kotao vola vrijedan, ne žežen, iskićen cv'jećem,/ Te ga u okrug metne; kopljometna se dva junaka/ Dignu: Atrejev sin širokovladni kralj Agamemnon/ I Idomenejev drug Merion subojnik vrli./ Njima brzonogi divni Ahilej besjedu reče:/ "Atrejev sine, znamo, koliko nadilaziš druge,/ I koliko si snagom gađanjem prvi od svijuu,/ Al' dar u koritastu ponesu u lađu ovaj./ A dugosjeno koplje Merionu vitezu dajmo,/ Ako je po volji tebi, al' ja bih želio tako."/ Reče, te poslušaj njega junacima kralj Agamemnon./ Koplje Ahilej da Merionu,- prekrasni dar svoj/ Da Agamemnon glasniku Taltibiju, da ga odnese."⁵⁶ Za navedene stihove zanimljiv je tek jedan element koji potvrđuje već prije postavljenu dvojbu. Agamemnonovo prvenstvo u snazi i gađanju kopljem jasno nam pokazuje kako je cilj bacanja koplja u ovom slučaju bilo najvjerojatnije gađanje u metu, a ne bacanje u daljinu.

Odiseja nam u svome osmom pjevanju donosi opis igara na dvoru feačkog kralja Alkinoja.⁵⁷ U tijeku natjecanja, u kojemu "...u kolutanju bješe Elatrej najjači od svih,/...", feački mladići izazvali su *Odiseja* da se natječe s njima. Od svih borbi u kojima je sudjelovao izazvani *Odisej*, u petnaestak stihova opjevano je njegovo pobjedonosno natjecanje u disku. "Reče i skočiv onako u plaštu uhvati kolut/ Veći i deblji kolut i krupniji, nego je bio,/ Kojim se metahu dotad Feačani. Kolut *Odisej*/ Dobro zavitla tad i iz ruke žilave baci,/ A kad zauji kamen, Feaci, brodari na glasu,/ S veslima dugim veslači, tad k zemlji pognu se redom./ Koliko padne kamen iz ruke odletjevši brzo,/ Preskoči biljege sve. A Atena čovjeku slična/ Postavi znake i r'ječ izustivši prozbori ovu:/ "Tvoj bi, tuđinče, znak i slijepac poznavao svaki,/ On bi ga napipao jer s drugima nije se sm'ješo,/ Nego je najdalje on; za ovu ne boj se borbu,/ Neće ga nikoji dostić Feačanin niti prebacit."⁵⁸ U navedenim stihovima vidljiva je klišeizirana forma, potvrđena ranije. Naime, Ajasovo bacanje diska identično je *Odisejevu* (isticanje snage, žilava ruka, vidljivo prebacivanje biljega ostalih natjecatelja), osim diska koji je u *Odisejevu* slučaju od kamena, i to veći i deblji. Posljednje rečeno izvlači novi zaključak kako diskovi toga nisu bili standardiziranog oblika i veličine. Svoj je nastup *Odisej* završio riječima:

⁵⁵ Stjepan Senc, *Grčko-hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb, 1991., 468. str. Kalaurops ili kalevrops je gore zavinuta pastirska palica sa zamkom.

⁵⁶ Homer, *Ilijada*, 23. 884.-897.

⁵⁷ Homer, *Odiseja*, 8. 104.-180.

⁵⁸ Homer, *Odiseja*, 8. 185.-199.

"Dete ga dostignite, o momci! Za čas ću mislim,/ Drugi dobaciti kolut il' do tamo ili još dalje." iz kojih se potvrđuje prioritet poretka ("...do tamo..."), a ne rezultata⁵⁹. U jednom stihu *Odisej* spominje i svoju vještinu u bacanju koplja: "Kopljem hitnuti znam, koliko drugi ni str'jelom."⁶⁰ Dvosmislenost usporedbe ponovno ostavlja otvoreno pitanje o svrsi bacanja, tj. uspoređuje li se preciznost ili domet strelice s kopljem.

U rimskom pandanu *Odiseje*, Vergilijevoj *Eneidi*, opisuje se Enejino prisustvo pogrebnim natjecanjima na Siciliji⁶¹. Međutim, atletska su bacanja u tom pjevanju zanemarena, a razlog tomu možemo tražiti u općem trendu rimskoga svijeta u traženju zabave u cirkovima i amfiteatrima, a rjeđe na stadionima. Ipak, rimsko je doba, preuzevši dio tekovina grčke civilizacije, preuzelo i antičke igre. Ciceron u svojem djelu *O Govorniku* donosi dijalog svojega nekadašnjeg učitelja, Lucija Licinija Krasa, te Kvinta Lutacija Katula, vrhunskog govornika i Marijevog konzulskog kolege. Njihova rasprava odvija se negdje u provinciji za vrijeme trajanja Rimskih igara 91. godine pr. Kr. Kras u jednom dijelu, govoreći o filozofima, ističe njihovu nemoć za duhovnim obrazovanjem svojih slušatelja koji "...ipak više vole čuti zvuk diska, nego filozofa!". Jer, kako kaže, "Čim začuju zveket diska, svi napuštaju filozofa usred rasprave o najvažnijim i najznačajnijim temama kako bi se namazali uljem. Tako najprizemnji užitak pretpostavljaju, kako kažu sami filozofi, najznačajnijoj koristi."⁶² Iz ovoga možemo pretpostaviti da su atletska i druga natjecanja u rimsko doba ipak uživala ugled koji danas uživa suvremeni nogomet.

ZAKLJUČAK

U brojnim antičkim zapisima, različitih žanrova, tjelovježba i natjecanja zauzimaju poseban značaj u društvu. Cijenjenost snage tijela koliko i snage duha rezultirala je njihovim sinkretizmom. Atletska su bacanja, za razliku od ostalih natjecateljskih disciplina, slabije zastupljena u antičkim tekstovima. Brojni fragmenti, koji posredno ili neposredno govore o njima, nisu dovoljni za stvaranjem neke značajnije sinteze. Arheološka baština, koju čine statue, kameni diskovi te brojni prikazi bacača na različitim uporabnim predmetima, dobar je temelj za stvaranjem suzdržanih zaključaka. S obzirom na različitost izvora i fragmentarnost podataka prikazali smo tek pregled izvora sa skromnim pretpostavkama. Ovim je radom prezentiran tek jedan segment helenskog natjecateljskog duha koji se u svakom slučaju treba pratiti kao dio cjelokupnog sustava antičkih natjecanja i tjelovježbe.

⁵⁹ Homer, *Odiseja*, 8. 202.-203.

⁶⁰ Homer, *Odiseja*, 8. 229.

⁶¹ Vergilije, *Eneida*, 5. 72.-603.

⁶² Ciceron, *O govorniku*, 3. 5. 21.

BIBLIOGRAFIJA

1. Aristofan, *Lizistrata*, prev. Bratoljub Klaić, Dramska biblioteka, Zagreb, 1972.
2. Aristotel, *Politika*, prev. Tomislav Ladan, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1992.
3. *British Museum, London, Mladost*, Zagreb, 1975.
4. Ciceron, *O govorniku*, prev. Gorana Stepanić, MH, Zagreb, 2002
5. *Die Kunst der Antike*, Gerhart Rodenwaldt, Berlin, 1927.
6. Jacquetta Hawkes, *Prehistorija I*, Naprijed, Zagreb, 1966.
7. Homer, *Ilijada*, prev. Tomo Maretić, MH, Zagreb, 1961.
8. Homer, *Odiseja*, prev. Tomo Maretić, MH, Zagreb, 1987
9. Diogen Laertije, *Životi i mišljenja istaknutih filozofa*, Beogradski izdavačko- grafički zavod, Beograd, 1979.
10. *Leksikon antičkih autora*, ured. Dubravko Škiljan i dr., L&G-MH, Zagreb, 1996.
11. *Lexicon totius latinitatis*, ured. Aegidio Forcellini i dr., Padova, 1940.
12. Lukijan, *Anaharsid ili o tjelovježbi*, u: *Odabrani razgovori*, prev. Miloš N. Đurić, Kultura, Beograd, 1957.
13. Pausanija, *Vodič po Heladi*, prev. Uroš Pasini, Split, 1989.
14. Ovidije, *Metamorfoze*, prev. Tomo Maretić, MH, Zagreb, 1907.
15. Perseus lookup tool (www.perseus.tufts.edu).
16. Pindar, *Ode i fragmenti*, prev. Ton Smerdel, MH, Zagreb 1952.
17. Dragoslav Srećević i Aleksandra Cermanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2000.
18. Stjepan Senc, *Grčko- hrvatski rječnik*, Naprijed, Zagreb, 1991.
19. Stacije, *Tebaida*, prev. na njem. Karl Wilhelm Bindewald, Langenscheidtsche Berlagsbuchhandlung, Beč-Stuttgart, 1855-1910.
20. Walter Torbrügge, *Pradavna Evropa*, Otokar Keršovani, rijeka, 1969.
21. Vergilije, *Eneida*, prev Tomo Maretić, Zora-MH, Zagreb, 1970.
22. Milan Žepić, *Latinsko- hrvatski rječnik*, Naklada kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1881.

Zlatan Čolaković

Post-tradicionalna epika Avda Međedovića i Homera

Zazor mi je u te pogledati

A kamo li s tobom govoriti

Avdo Međedović, *Smrt Ličkog Mustajbega* (st.685-6)

UVOD

Navedeni Međedovićeви stihovi po svom su obliku tradicionalni i dobro poznati u bošnjačkoj epskoj tradiciji. Takve iskaze izgovaraju sa strahopoštovanjem dvorjanici isključivo u obraćanju sultanu. U starogrčkoj tragediji slične je stihove ispjevao Eshil u *Perzijancima*. Eshilov kor vrlo sličnim stihovima prestravljeno oslovljava svog umrlog vladara, oživljeni duh Darijev, koji se diže iz grobnice.

Ove je stihove ispjevao Avdo Međedović, ali u njega te riječi govori nesretna žena i mlada majka svom suprugu, moćnom Mustajbegu Ličkom, na sam bajram, religijsku svetkovinu muslimana. Dakle, žena se obraća svome mužu kao da je on sam sultan. To nije tradicionalno, nego posjeduje snažnu referencijalnost na tradiciju, koja je očita pjevačevim slušateljima!

Mustajbega tako oslovljava njegova supruga, nakon što je on ušao u njene odaje obuven u čizme (što je griješno u muslimana), s bičem u ruci. Mustajbeg od nje bogohulno zahtijeva da oženi još jednu ženu, kršćanku koju je odlučio nasilno oteti. Ona odbija taj zahtjev, a on nemilosrdno bičuje svoju ženu. Oblivena krvlju, koja je išarala njenu svečanu bajramsku odjeću, uplakana Mustajbegovica proklinje svog muža. Neka on otme ovu ženu, ali neka i pogine. Njeno prokletstvo se obistinjava: Mustajbeg pokreće vojnu i otima "najljepšu ženu", u koju se ludo zaljubio. Tim činom donosi nesreću i sebi i bošnjačkoj vojsci. Vojska će izginuti na bojnom polju, a i on gine. Po svom sadržaju ovaj je ep post-tradicionalan, prema mom poimanju, jer je glavni bošnjački "junak" ove bošnjačke (dakle, muslimanske) epske pjesme hibrist, koga u dvoboju pogubljuje brat "najljepše žene", a bošnjačka vojska gubi rat.

U drugom dijelu ovog epa (post-tradicionalna Međedovićeва invencija dvo-djelnosti), "najljepša žena" nagovara Halila, "najboljeg bošnjačkog junaka", da u njene prostorije uđe obuven u čizme. Dupliciranjem scene "ulazak k ženi obuven u čizme" Međedović toj sceni daje netradicionalno značenje.